

potamiya mifologiyasında gənc savaşı tanrı tipləri ilə əlaqədardır ki, onların ən bariz nümayəndəsi Ninurta idi. Utu tanrısına həsr olunmuş bir himndə deyilirdi ki, "Utu qud-alim kurra dub ba-re", yəni "Utu dağlarda gəzən vəhşi öküzdü". (Andreas Johandi, 2019, Səh. 87)

Asar tanrısının öküz simvolu onun əkinçilikdə rolu ilə əlaqədar idi ki, sumer mixi lövhələrində öküz torpağı becərmək, şumlamaq işində öküzün gücündən istifadə olunurdu.

Ələsgər Siyablı

(əvvəli ötən sayımızda)

Sumer mifologiyasında Tur həm öküz, həm də oğul anlamı daşıyır. Tanrı Tur günəş tanrısı Utunun öküzü idi. Babil və Kassi mifologiyasında o Marduk adlanırdı. Tur və ya turiya sözü Avestaya sumer mifologiyasından keçmişdir. Avestadakı türkdəri təmsil edən türklər öz kök etibarını sumer miflərinə bağlıdır və eyni ilə öküzü və oğulları təcəssüm etdirlir.

Sumer mifologiyasında göy üzünün tanrısı və bütün tanrıların atası və babası An yağışın mənbəyi kimi məhsuldarlığa səbəb olub "ürətən öküz" adlanırdı. Anın oğlu Enki də dünya düzəni mətnində "öküzdən törəmiş öküz" adlanırdı. Tanrı Enki həmçinin çayların yaradıcısıdır. Sumer yaradılış əfsanəsində öküz obrazında təcəssüm olunan və "öküz oğlu öküz" adlanan Enki həyatın və yaradılışın ilkin mənbəyini təşkil edən Fərat və Dəclə çaylarının yaradıcısı və su ilə əlaqədar tanrıdır. Bu iki çay Öküz təmsalində Enkinin mayasından yaranmışdır. Ona görə də çay onu yaradan öküz obrazında Enki ilə, yəni öküzle eyniləşdirilmişdir. (Renate Marian Van Dijk-Coombes, 2018, Səh. 11)

Türklərdə çayın öküz adlanması Sumer mifologiyasında Öküz obrazında Enkinin çayların yaradıcısı obrazı ilə əlaqədardır. Sumer dilində öküz anlamındaki Quđ sözü çox zaman Quz kimi də ifadə olunur. Digər bölmələrdə də izah etdiyimiz kimi sumer tanrısı və ilk kralı Ukuz adlanırdı.

Türk əfsanələrində də çeşidli yaradılış motivləri mövcuddur. Türklərdə də kainat ilk öncə böyük sudan ibarət olmuşdur. Tanrı Ülqən tanrı Erlik ilə birlikdə bu suyun üzərində uçurlar. Ülqən dənizdən çıxan qayanın üzərinə qonur. Ana tanrıça Aq-enə Ülqənə yer və göyü necə yaradacağını söyləyir. Ülqən yerə və göyə "bl" deyir, yer və göy tanrının sözü ilə yaranırlar. Ülqən 6 gün ərzində kainatı yaradır. (Bahaaddin Ogel, 2010, Səh. 332, 433)

Muazzez İlmiye Çığ sumer və türk miflərini qarşılıqlı müqayisə edərək aralarında çox böyük bənzərliklər müəyyən etmişdir. Bahaaddin Öqel Türk mifologiyasının təməlinin uzay və dünya ilə əlaqədar inanış və anlayışlardan ibarət olduğunu yazmışdır. Sumer və türk yaradılış əfsanələrində bənzər cəhətlər olduqca çoxdur.

Asar sumer tanrısı əkinçilik tanrısı idi. Asar-ın ideoqram oxunuşu "asariq" şəklindədir və sözün sumer dilində mənası a – su, sarbağ, yaşıllıq və rıq – yardım etmək şəklində izah edilir". (Andreas Johandi, 2019, Səh. 15)

Dünya tarixinin

Turan dövrü

Tanrı Asar Sumerin və eləcə də bəşər övladının yaratmış olduğu ilk dövlət olan Eridu ilə əlaqədar idi. Yunanlılar Aserin Misirdəki prototipi olan İsidanı tanrı Osiris kimi ifadə edirdilər.

Asarın qədim fonetik forması Baba şəklində idi. Asarın akkad di-

lindəki Asaralimnunun mənası "hökmdarın öküzü Asar" deməkdir. Tanrılara həsr olunmuş məbəd himnlərində Asar yerdə tufan yarada bilən qızğın təbiətli iri buynuzlu qaramalintanrısı kimi mədh olunurdu. Alim, yəni öküz günəş tanrısı Utunun epitetlərindən biri idi. Sumer ədəbiyyatında Quđ-Alim-Günəş tanrısı ilə əlaqədardır. Burada Quđ Sumer dilində öküz, Alim isə akkad dilində bizon, yəni vəhşi öküz deməkdir. Alim, yəni öküz, tanrı Utunun epitetlərindən biridir. Bizon-öküz (kusarikku) Ninurta'nın rəqibidir. O Mesopotamiya sənətində insan sifətli bizon-öküz obrazında təsvir olunur.

Mesopotamiyada "çox güclü prins" Asarın təxəllüs-ləğəblərindən biri idi. Asarın və ya babil mətnlərindəki ifadə şəklilə Asaralimnunun məbəd himn mətnlərində öküzə xas qızğınlıq, ur-saq döyüş-kən-savaşı, ovu ələ keçirən bars piriğ-tur kar dabbe kimi təsvir olunur. (Piriğ-tur leopard, bars deməkdir) Asarın aqressiv xarakteri, onun tufan kimi qəzəbli öküz, düşmən torpaqlarına ardıcıl zərbələr yendiren savaşı epitetləri Meso-

Du-ku (dilimizdə Doğa, təbiət) - sumer mifologiyasında "kutsal təpə" deməkdir. O "səma və ya yerüzü dağında" yerləşən kosmik məkandır. Ora Anunak tanrılarından ilk zamanlar yaşadıkları və insan mədəniyyəti ünsürlərinin meydana gəldiyi (əkinçilik, heyvandarlıq, toxuculuq və s.) məkandır. Ora qoyunların və taxılın evinin yerləşdiyi, tanrı Enlilin "müqəddəs ağuşu" - du-ku adlanan məkandır. Türk dil-lərində Du-ku Doğa və ya təbiət anlamı daşıyır.

Du-ku-nun alternativ variantı kimi tann ağuşu adlanan yer əlverişli iqlim şəraiti ilə insan sivilizasiyasının meydana gəlməsində mühüm rol oynayan Zaqros dağının rütubətli, münbit ətkləri kimi şərh olunur. Beləliklə, "səma və yer üzünün dağı" məfumu hələ yer ilə göyün bir-birindən ayrılmadığı bir ələmi ifadə edən bir anlayışı nəzərdə tutur.

Du-ku eyni zamanda kosmik Du-kunun yer üzündəki qarşılığı olan Qirsu, Nippur və Eriduda müqəddəs məbədlərin-tapınakların adlarıdır. (J.Black and A. Green. 1998, Səh. 72)

Sumer mifologiyasında ilk tufan və yerüzünün, yəni Sumerin və onun şəhərlərin onları himayə edən tanrılar arasında bölünməsi hadisəsi təsvir olunmuşdur. "Tanrılar An, Enli, Enki və Ninurta Quđ Qarabaşlı xalqı (sumerliləri) yaratdıqdan sonra, Krallıq göyüzündən yendirildikdən sonra, ayinləri və ilahi qanunları mükəmməlləşdirdi. Təmiz yerdə beş şəhər qurdu. Birinci qurulan Eridu şəhəri idi, liderliyi Nudimmuda verdi. İkinci Bad-Tibira şəhəri idi, kral Dimuziya verdi. Üçüncü Larak şəhəri idi, Endurbilhursaqa verdi. Dördüncü Sippur şəhəri idi, qəhrəman Utuya (Günəş tanrısı) verdi. Beşinci Şuruppak şəhəri idi, onu Suda verdi. Sonra Tufan oldu. Sonra Sumerlərin patesisi kral Ziusudra nəhəng

mişdir. İngilis arxeoloqu Leonid Volley Ur şəhərində qazıntılar apararaq çox dərin qatlardakı gil təbəqələrdə tufanın izlərini aşkar etmişdir.

Enli An-ın oğludur, tanrıların atasıdır, havanın hökmdarıdır, insanların və tanrıların taleyini o müəyyən edir, o tanrıların və insanların taleyində aktiv rol oynayır. Tanrılar ierarxiyasında o orta dünyanın – insanlar aləminin hökmdarıdır. Tanrı An öz şəhəri Uruku idarə etməyi qızı Nannardan olan nəvəsi İnannaya həvalə etmişdi və Anın qüdrətli "vəhşi səma öküzü" akkadların Nerqal adlandırdıkları Quqal-annanı və digər adı ilə Alimi ona yardım üçün göndərmişdi.

"Sumer miflərində Nerqal öküz obrazında təsvir olunur və sumer qədim piktograf işarəsi ilə Quş-unu kimi yazılır. Nerqal yeraltı dünyanın hökmdarıdır. Ən qədim sumer mətnlərində Nerqal öküz tanrı Kut adlanır və Quđ sumer dilində öküz deməkdir. Nerqal adının mixi ideoqramının oxunuş formasından biri də Ukuz şəklindədir. Bu söz müx-

bir gəmi inşa etdi. Yeddi gün, yeddi gecə. Tufan ölkənin hər tərəfini əhatə etdikdən sonra, kral Ziusudra Rəb, su tanrısı Utunun önündə diz çöküb dua etdi. Kral bir öküzü və bir qoyunu qurban kəsdi".

Sumerlilərə verilən "qarabaşlı" adı onların mifoloji görüşləri ilə əlaqədardır. Sumer kralları tanrı tərəfindən xalqı idarə etmək üçün kut, yəni hakimiyyət səlahiyyəti verilən idarəçidir. Sumerdə qoyunçuluq təsərrüfatın ən önəmli sahəsini təşkil edirdi. "Qarabaşlı" sumerədə adətən qoyunlara sürüyə verilən addır. Sumer kralları tanrı tərəfindən onlara verilən səlahiyyətlə öz xalqını idarə edən çoban kimi təsəvvür olunurdu. Sumer mifologiyasında ilk çoban kral Etana idi. Sumerdə başlayan çoban-kral ənənəsi kassilərdə, elamlarda, Ön Asiyanın digər xalqlarında və hətta Misir fironları tərəfindən davam etdirilmişdir. Qaravaş sözü sumerədə "xidmət edən, tabe olan", yəni qaracamaat anlamı daşıyırdı.

Sumerlilərin Tufan əfsanəsi yəhudilərin Tövrat kitabında və digər xalqların tufan haqqındakı əfsanələrin əsas qaynağını təşkil et-

təlif oxunuşlarda Ukuz kimi də ifadə olunur". (Wiggermann-Nergal, 1999, Səh. 216)

Nerqalın sumer dilindəki adı Quđ-an şəklindədir. Yəni tanrı An-ın öküzü. Quđ sözündəki d-z dəyişikliyi ilə bu söz Quzan şəklini almışdır.

Sumer mətnlərində ilk insan Adapanı, yəni Adanı tanrı Enkinin və ya Eanın oğlu adlandırılır. Tanrıların atası An da Adapanı Enkinin övladı adlandırır. Enkinin titullarından biri Turan, yəni tanrının oğlu idi. (Sithçin Z., 2016, Səh. 277)

Nerqal Kuta şəhərinin Sumer tanrısı idi. Kuta və ya sumer mətnlərində qeyd olunduğu kimi Qudua Dəclə və Fərat çaylarının arasında Mesopotamiyanın quzeyində yerləşirdi. Şəhərin əhalisi qutilərdən ibarət olub qədim dövrlərdən etibarən şəhər Qutilərə məxsus olmuşdur. Assuriya kralı Qutilərin 5 tayfasını bu şəhərdən Samaraya köçürmüş və oradan 10 yəhudi tayfasını isə Kutida yerləşdirmişdir. Nerqal əslində Qutilərin Kuta tanrısıdır. (Trevor Bryce, 2009, Səh. 174)

(ardı gələn sayımızda)